

Alica Bačeković
Ljudevita Jonkea 55

HR-43000 Bjelovar
alica5@net.hr

Mircea Eliade, *Sveto i profano*, s francuskoga preveo Božidar Petrač, AGM, Zagreb 2002, 138 str.

Neka djela svjetske baštine nisu potrebna u prijevodu samo zbog interesa za njima, nego su uz to nezaobilazna u bavljenju određenim područjima istraživanja. U području filozofije, fenomenologije i povijesti religije postoje mnoga takva djela, a među suvremenim djelima svakako važno mjesto zauzimaju djela rumunjskog fenomenologa, povjesničara i filozofa religije Mircea Eliadea.

Mircea Eliade rođen je u Bukureštu 1907. godine, a preminuo je u Chicagu 1986. godine. U mladosti je uglavnom bio zainteresiran za entomologiju i botaniku, ali se kasnije pod utjecajem Goethea (životnog uzora) okrenuo filologiji, filozofiji i komparativnom studiju religija. Od 1925. godine je studirao na sveučilištu u Bukureštu. Godine 1928. otišao je u Calcuttu studirati sanskrit pod mentorstvom Surendaranatha Dasgupte. Po povratku u Bukurešt pripremio je doktorsku disertaciju na temu

Yoga, koju je obranio 1933. godine (*Yoga: Essai sur les origines de la mystique Indienne*). S obzirom da se nije mogao vratiti u komunističku Rumunjsku, 1945. godine preselio se u Francusku (Pariz), gdje je upoznao G. Dumézila i bio pod njegovim utjecajem. Od 1945. do 1956. godine radio je kao profesor komparativne religije na *École des Hautes Études na Sorbonni*. Od 1956. godine do smrti predavao je na Chicago University i bio voditelj odjela za povijest religija. Potaknuo je pojavljivanje časopisa *History of Religions* i *The Journal of Religion* te bio glavni urednik Macmillanove *Encyclopedia of Religion*.¹

S obzirom da već posjedujemo prijevode nekih njegovih djela (npr. *Mit i zbilja* ili *Kovači i alkemičari* u hrvatskom prijevodu ili *Šamanizam* i druga u srpskom prijevodu, čime je on "poznat" našem čitatelju djela navedenog područja), važno je napomenuti da je pojava hrvatskog prijevoda djela *Sveto i profano* (1957, 1965, dalje kao SP) višestruko važna. Kao prvo, to je djelo neizostavno u bavljenju fenomenologijom religije. Kao drugo, djelo je središnji tekst nakon Ottova djela *Sveto* (1917) koje prikazuje i analizira iracionalne elemente religije. Eliade se, dakako, u mnogočemu oslanja i nastavlja na Ottovo djelo (SP, str. 9), iako u fenomenologiji konkretno slijedi više Lévy-Bruhla, Emila Durkheima i Georgesa Dumézila (SP, str. 136,

Images and Symbols: Studies in Religious Symbolism, (1963) Myth and Reality (1964) Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy, (1965) The Two and the One, (1969) The Quest: History and Meaning in Religion, (1978) A History of Religious Ideas, vol. I, From the Stone Age to the Eleusinian Mysteries, (1982) A History of Religious Ideas, vol. II, From Gautama Buddha to the Triumph of Christianity, (1985) The History of Religious Ideas, vol. III, From Muhammad to the Age of the Reforms, (1987) Encyclopedia of Religion (glavni urednik), New York: Macmillan. Ovo posljednje još uvijek je standardna referenca u komparativnom studiju religija, iako je djelo staro eto već šesnaest godina. (<http://www.mirceaeliade biography.htm>).

pogovor Milivoja Solara). Kao treće, djelo je presudno za filozofiju religije i predstavlja posrednu kritiku racionalističkih i realističkih, pa čak i naturalističkih teorijsko-filozofskih analiza religije.

Djelo se sastoji od uvoda i četiri velika poglavlja: (1) "Sveti prostor i sakralizacija Svijeta" (SP, str. 15–43), (2) "Sveto vrijeme i mitovi" (SP, str. 43–71), (3) "Sakralnost prirode i kozmička religija" (SP, str. 71–99) i (4) "Ljudska egzistencija i posvećenje života" (SP, str. 99–131). Svaki dio razdijeljen je na manje poddjelove sa zasebnim naslovima, te se time sugerira, kroz mnoštvo tema, kako uvodni karakter, tako i pregledni i sveobuhvatni karakter Eliadeova prikaza religije. Kao što je vidljivo već iz opće strukture djela, Eliade nastoji pokriti sve relevantne elemente: prostor, vrijeme, prirodu i čovjeka. U uvodu Eliade nastoji nasljedovati Otta u istraživanju iracionalnih elemenata religije, ali želi pokazati još nešto više, naime složenost religije ("željeli bismo predstaviti fenomen svetog u njegovoj punoj složenosti, a ne samo njegov *iracionalni* sadržaj." SP, str. 10), što neodoljivo podsjeća na sličnu motivaciju W. Jamesa iz njegovih predavanja *Raznolikost religioznog iskustva* (Naprijed, Zagreb, 1990, str. 332), kada je on inzistirao na neredukcionističkom shvaćanju religije, tj. njezinom prikazivanju na način kakvom se ona fenomenološki daje, a taj je način danosti – složenost. Ipak, ta ista složenost nije povod za izlaganje raznolikosti religija, nego u ovom slučaju, povod za izlaganje "osobitih crta religioznog iskustva" (SP, str. 13). Dakako, cilj je sličan kao u slučaju Jamesovih istraživanja, jer nije moguće istražiti i prikazati "osobitost" ako se ne prikaže "raznolikost". Sam Eliade sugerira i alternativni naslov knjige u posljednjem odjeljku uvoda: "Ova knjžica može, dakle, poslužiti kao opći uvod u povijest religija, jer opisuje modalitete svetoga i položaj čovjeka u svijetu koji je ispunjen religioznim vrijednostima" (SP, str. 14). Ovdje ne

možemo ulaziti u detalje, ali ovu raznolikost i pokušaj sinteze moguće je oslikati na prikazu bilo kojeg dijela knjige. Uzmimo za primjer prvi dio.

Prvi dio knjige razdijeljen je na jedan-aest odjeljaka od kojih svaki prikazuje po jednu od dimenzija shvaćanja "svetog prostora". Drugim riječima, svaki odjeljak iskazuje određenu tezu o svetome kroz temeljno razlikovanje prema profanome i time se nastoji pružiti identifikacija svetog kao identifikacija religioznog (kao "iskustva", a ne religije kao "pojave" ili još manje "institucije"). Ovdje ću ukratko izložiti te prikaze u obliku kratkih stajališta (dalje kao S) koja svakako mogu biti shvaćena provokativno i to s raznih čitalačkih mjesta, te utoliko i poticajno u smislu čitanja i bavljenja Eliadeovim zamislima. Dakako, ovdje ću moći navesti samo neka stajališta. (S1) Sveti prostor je odjeliti i izdvojen. Takav je zbog toga što jedino kao takav omogućuje "religioznima" život u svijetu ili utemeljenje svijeta. (S2) Sveti prostor, npr. crkve, odjeljen je i ritualno i fizički (pragovi), (SP, str. 15–20). (S3) Posvećivanje nekog mjesta je slika ponovnog Božjeg stvaranja, te predstavlja "središte svijeta" ili "stup svijeta" (SP, str. 22–24). Ulazak u sveti prostor i život u svetom prostoru nije samo obred i trenutni događaj, nego poticaj posvećenja ostatka svijeta. Štoviše, samo sveto mjesto, nastamba, građevina, ili čak cijeli grad uvijek su "slika" cijelog svemira u čijem je središtu (prostornom ili vrijednosnom) uvijek najsvetije mjesto. Dakako, postavlja se pitanje koja je narav "svete građevine". (S4) Njezina narav ogleda se u odluci ljudi o njezinu građenju, jer građenje svete nastambe nije ništa drugo do preuzimanje odgovornosti za novo stvaranje ili stvaranje slike stvaranja (SP, str. 32–34). Sveta nastamba ima i metafizičku ulogu, jer stupovi (u sjevernoameričkih indijanaca, u australskih domorodaca, afričkih naroda, te konačno i crkvenih tornjeva u kršćanstvu ili minareta u islamu, itd.) predstavljaju ka-

ko, s jedne strane, usmjerenost svetog plošnog mjesta u visinu, u treću dimenziju, a tako i, s druge strane, u prisutnosti božanstva ili Boga na sagrađenom svetom mjestu (primjer je vatre u većini religija). Sveta nastamba, napose sa svojim stupovima, predstavlja dakle ne samo transcendenciju, nego i imanenciju božanstva. Ono je time na nebesima (transcendentno), ali i u samoj svetoj nastambi (immanentno). Zaključak glede svetog prostora je uglavnom jasan. (S5) Iskustvo religioznog prostora omogućuje utemeljenje svijeta i tamo gdje je taj i takav prostor, tamo započinje i završava svijet. To središte, ishodište i svršetak svijeta omogućuje čvrstu točku, te posljedično i orijentaciju religioznog čovjeka. Svijet je, dakle, svijet jedino ukoliko je sveti svijet (SP, str. 39–42). Nakon prostora Eliade se okreće drugim temama, a kao prvo vremenu. I ovdje se dolazi do sličnih zaključaka kao i u izlaganju iskustva svetog prostora, no ovdje ne možemo detaljnije prikazivati taj dio knjige (SP, str. 43–70). Slično se ponavlja i u poglavlju o svetosti prirode (SP, str. 70–97).

Ipak, posljednje poglavlje čini se posebno zanimljivo, jer pod vidikom prethodno utemeljenih stajališta, razvija razlikovanje svetog i profanog u samom fenomenu života i čovjeka. Ovdje valja uputiti na druga Eliadina djela iz kojih je za ovo poglavlje posebno crpio kako bi barem na razini dostatne raznolikosti religioznog iskustva imao dostatni temelj za izvlačenje univerzalnijih zaključaka (mislim na djela kao što su *Kovači i alkemičari*, *Šamanizam i arhaične tehnike ekstaze* i druga slične tematike vezane uz inicijaciju, obrede, smrt i način života). Ovdje Eliade započinje zadaćom povjesničara religije, a koja se sastoji u poimanju *homo religiosusa* i nastojanjem da se to poimanje učini dostupnim drugima (SP, str. 99). Ovdje se on ograđuje od pristupa “velikim” religijama, a zagovara prije pristup npr. europskim običajima i praksama koje

mogu otkriti arhaične religiozne situacije i tipove poimanja i ponašanja.

Kako bi naš neupućeni čitatelj koji se želi uvesti u povijest religija baš pod vidikom razlikovanja svetog i profanog ovdje imao jasnu predodžbu na što Eliade misli najbolje je podsjetiti na odličan popularno znanstveni serijal *Zagoneetni mit* koji je nedavno prikazan na HRT-u (u našoj produkciji). S obzirom da su arhaične situacije dane u kulturi i povijesti, za pretpostaviti je da će svaki pripadnik suvremene civilizacije Zapada i svoje posebne kulture te situacije najlakše pojmiti s motrišta vlastitih običaja i navika, tj. onih koji su još uvijek nazočni unutar te kulture (napose u ruralnim područjima, a nerijetko pomiješani s običajima velikih religija). Naime, poznata je činjenica, i Eliade je navodi, kako su unatoč davnom pokrštenju, europski narodi, napose u ruralnim područjima, uspjeli u kršćanske običaje inkorporirati mnoge pretkšćanske religiozne baštine (SP, str. 100).

U tom poglavlju “Ljudska egzistencija i posvećenje života” razlažu se takve teme i pod tim vidicima. Prva antropološka postavka je vrlo jednostavna. (S6) Svijet postoji zato što ga je Bog stvorio, a čovjek je mikrokozmos kao preslika makrokozmosa stvorenog od strane Boga. Ovo, dakako, nije samo ideja, kako se danas najčešće promišlja, nego životna zbilja arhaičnog čovjeka, tj. tiče se svih svakodnevnih i posebnih životnih praksi i situacija (od okopavanja polja, preko odgoja, do odrastanja, vjenčanja i smrti) (SP, str. 100–101).

Svijet i posljedično život posjeduju nadkozmičku dimenziju, oni su sveti već po tome što su Božja stvorenja. Biti dio svijeta, “prirode” znači biti Božje stvorenje. To, dakako, povlači određene stavove o svijetu, o ljudima i prije svega oblike života ili prakse. Naime, nema ništa “primitivno” (pejorativ), iako očito ima mnogo toga “prvotnog” (povijesno) u tim i takvim religijskim oblici-

ma. Poistovjećivanje primjerice “štihače” i *phallusa* u južnoazijskih poljodjelaca (riječ: *lak*) nije primitivno, nego prvotno, jer iako poljodjelac obrađuje zemlju kako bi priskrbio hranu, on ipak prvotno oploduje Zemlju ili prirodu i ta oplodnja daje plodove koji osiguravaju život i jesu život. Ovo je primjer posvećenja svakodnevnih prakse poljodjelaca arhaičnog društva, ali tako su posvećene i sve ostale djelatnosti, te konačno i cjelokupan ljudski život, skladno svojim razdobljima, događajima, načinima i okolnostima.

Primjerice ženidba ima također sve dimenzije vrednovanja, tj. individualnu, socijalnu i kozmičku. Načelo je također jednostavno: svako jedinstvo predstavlja nalikovanje božanstvu, te je stoga dobro, a svako razdvajanje je loše (iako se može navesti mnogo sitnih razlikovanja). Slična ženidbi je i inicijacija, napose u vrača ili šamana (tj. osobe koja se naziva “medicine man”). Uz dnevne poslove svakako valja spomenuti i smrt kao važan događaj u religioznosti ili svetosti arhaičnog čovjeka. Ipak, ono što povezuje sve te događaje su opet opća mjesta slike svijeta. To su u prvom redu svetost mjesta, svetost vremena (npr. raznih blagdana), itd. Makrokozmos se umanjuje ili odslikava u svakoj dnevnoj ili rutiniranoj praksi, u svakom svečanom događaju svakog pojedinog čovjeka, tako da ustvari ništa nije nevažno ili nebitno ili zaista trivijalno: od okopavanja polja, preko rada u kućanstvu, odgoja, pa do svečanih događaja kao što su proslave odrastanja, vjenčanja, smrti i slično.

Zanimljiv primjer tog jedinstva je i vertikalna svetog mjesta, napose unutar svetog vremena (prvi dio knjige). Stup svijeta, ili stablo svijeta, ili čak najobičniji dimnjak simboliziraju put kontaktiranja sa svetim. U tom smislu je i letenje važna stvar, kao uostalom i penjanje. Početna točka tog leta ili uspona (napose ljestvama ili užetom u šamana diljem svijeta) je tijelo kao mikrokozmička

verzija svijeta ili prirode. Sam uspon je uvijek važan i nije zanemariv u smislu da predstavlja nerijetko stupnjeve inicijacije, snage i odvažnosti onoga tko se uspinje. On započinje prolazom kroz neki otvor u kozmosu (oko, rupa, dimnjak, i slično). Cilj tog uspona, leta ili izlaska iz tijela je uvijek ono transcendentno sveto. Sve ovo puno je detaljnije opisano u već spomenutim Eliadinim djelima (napose u *Šamanizam*) i ovdje ne možemo ulaziti u detalje (za inicijaciju i prelazak vidi SP, str. 112–117). Ipak, ovime Eliade potpuno raščlanjuje slojeve fenomena svetosti i profanosti.

Djelo završava odjeljkom o svetom i profanom u modernom svijetu kojeg Eliade često spominje sa svrhom stvaranja kontrasta prema svetosti arhaičnog čovjeka i njegove religioznosti (SP, str. 123–130). Dvojstva koja ovdje Eliade zamjećuje kao zaključke iz prethodnih poglavlja su sljedeća: Sveto-profano, transcendentno-relativno, sudbina-sloboda, herojstvo-tragičnost.

Dakako, ova dioba nije jednostavna. S jedne strane, desakralizirani suvremeni svijet itekako baštini religijske i magijske oblike života i prakse. S druge strane, profanost desakraliziranog svijeta nije isprazna, nego tragična, te utoliko ima svojstvenu životnu težinu (SP, str. 124). Konačno, u religijskom iskustvu Eliade detektira dva pada ili dvije propasti. Oba pada su vrlo teška i sudbunosna. “Nakon prvog *pada* religioznost je pala na razinu raspolovljene svijesti; nakon drugog *pada* ona je pala još niže, u dubine nesvjesnog: *zaboravljena* je. Ovdje se zaustavljaju razmatranja povjesničara religija, ali tu započinje problematika vlastita filozofu, psihologu, pa čak i teologu.” (SP, str. 130). Konačno, djelo *Sveto i profano* spada u sam svjetski vrh uvoda u religiju, tj. komparativni studij religija, te je utoliko neizostavno za svakoga tko se čak i na rubovima svog posla, slobodnog vremena ili života dotiče religije. Posebna vrijednost ovog djela je i ta što je pisano vrlo čitljivo, lijepim sti-

lom (pohvale prevoditelju) i ilustrirano konkretnim primjerima na način na koji to zna činiti samo dobar i iskusan profesor.

Kristijan Krkač
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet Družbe Isusove
Jordanovac 110, HR-10000 Zagreb
kristijan_krkac@yahoo.com

Michael Haralambos i Martin Holborn, *Sociologija: teme i perspektive*, prijevod s engleskoga Mirjana Paić Jurinić, Rajka Rusan i Vesna Tomić. Stručna redakcija Nenad Fanuko, Golden marketing, Zagreb 2002, 1116 str.

Udžbenik *Sociologija* M. Haralambosa dobro je poznat široj akademskoj zajednici u Hrvatskoj. Već niz godina ovaj udžbenik služi kao temeljni izvor znanja na uvodnim kolegijima sociologije, i to na širokom polju znanstvenih ustanova, gdje god društvena tematika dotiče predmet kojim se one izvorno bave. Peto, novo i dopunjeno izdanje (izdavač *Golden marketing*), donosi niz novina i poboljšanja. Osim što je knjiga tiskana dvobojno i s proširenom literaturom, autori su dodali i dva nova poglavlja: "Kultura i identitet" i "Komunikacija i mediji" (ovo posljednje napisao je Paul Trowler). Osim navedenih, knjiga sadrži još trinaest poglavlja koja pokrivaju širok raspon tema i perspektiva društvene važnosti. Detaljni opis svakog od njih iziskivao bi previše prostora, pa smo odlučili dati kratki prikaz svakog od njih.

Kako je knjiga prvenstveno namijenjena studentima, a potom i učenicima srednjih škola, bilo je potrebno pružiti solidan uvod u teoriju društva, razvoj ljudskih društava, kao i u temeljne poglede na ljudsko ponašanje. Ovo je tema prvog poglavlja, iako se detaljniji opis socioloških teorija nalazi u posljednjem, petnaestom poglavlju.

Drugo poglavlje, ono o društvenoj stratifikaciji, započinje prikazom dominantnih socioloških perspektiva, modelom koji će autori slijediti i u svim ostalim

poglavljima. Najznačajnija funkcionalistička teorija Talcotta Parsonsa uvodi pojmove vrijednosnog konsenzusa i integracije, a teorija Davisa i Moorea pojmove dodjele uloga i izvedbe. Teorije "nove desnice" temelje se na djelima Hayeka, Friedmana i Nozicka, iako smo mišljenja da se ovi ne bi svrstali u desničare. Slijede još opisi marksističke i weberovske perspektive. Najveći dio poglavlja zauzimaju opisi pojedinih klasa. Tako se tematiziraju gornja klasa, srednja i niža srednja klasa (uz teorije postoje li ove klase uopće), kao i radnička klasa i najniži sloj. Velika pozornost pridaje se i pojmovima klasne svijesti, buržuiziranja, potklasa i dr. Svako poglavlje, pa tako i ovo, nudi primjere društvenih istraživanja koja testiraju hipoteze navedenih teorija. Ova istraživanja odnose se prvenstveno na britansko društvo, no univerzalnost tematike jamči razumijevanje i primjenu na druge sredine.

Tema sljedećeg poglavlja jest spol i rod, a početna točka analize temelji se na njihovoj razlici. Pruživši pregled bioloških načela (u kojem nepravedno diskreditira neke biološke teorije, posebno sociobiologiju), autor prikazuje temeljne teorije roda, posebno one marksističke i feminističke provenijencije. Fenomeni koji se obrađuju su odnos spolova, brak, podjela rada, pitanje vlas-